

РОЗДІЛ 12 ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

УДК 614.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/140>

ЗБРОЯ МАСОВОГО УРАЖЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ WEAPONS OF MASS DAMAGE AS AN OBJECT OF INCREASED DANGER

Бабарицький О.В., к.е.н.,
заступник начальника інституту з навчальної та наукової роботи,
начальник навчального відділення
*Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Артюшенко О.В., заступник начальника кафедри
загальновійськових дисциплін
*Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Матюшенко С.Я., старший викладач кафедри
загальновійськових дисциплін
*Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Чепурний В.П., старший викладач кафедри
загальновійськових дисциплін
*Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті визначено розуміння зброї масового ураження, зокрема зазначено, що зброя масового ураження є категорією зброї, яка має потенціал для великого масштабу знищення людей, інфраструктури та навколишнього середовища.

Визначено основні види зброї масового ураження та коротко їх охарактеризовано. Наголошено, що кожен з цих видів зброї масового ураження має свої унікальні ризики та наслідки і контроль їх поширення та використання є критично важливим для забезпечення міжнародної безпеки та стабільності.

Акцентовано увагу, що існуючі механізми контролю, які закріплені у міжнародних договорах та угодах, часто не є достатньо дієвими для повного управління ризиком від застосування зброї масового ураження.

Визначено, що ефективність заходів щодо належного захисту від застосування зброї масового ураження безперечно залежить від спільних зусиль та рішучості міжнародного співтовариства. Зброя масового ураження є серйозною загрозою для безпеки не лише України, а й всього світу, тому вирішення цієї проблеми вимагає глобального підходу та співпраці всіх країн.

Наголошено, що кожна країна повинна мати надійні національні системи контролю за виробництвом, зберіганням і транспортуванням матеріалів, які можуть бути використані для створення ЗМУ. Це забезпечує не лише національну безпеку, але й робить значний внесок у глобальні зусилля щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження. Тільки через поєднання правових і технічних заходів можна досягти високого рівня контролю і безпеки у цій сфері.

Зроблено висновок, що зброя масового ураження не обмежується кордонами чи політичними режимами, є дуже важливою і відображає реальність сучасного світу. Зброя масового ураження, така як ядерна, хімічна та біологічна зброя, є загрозою для всіх країн та всього світу незалежно від їхньої географічної розташованості чи політичних уподобань, оскільки ЗМУ можуть спричинити масштабні екологічні катастрофи, які матимуть довготривалі наслідки для всього світу. Радіоактивне забруднення, хімічне отруєння водних джерел і ґрунтів, а також поширення біологічних агентів можуть завдати серйозної шкоди екосистемам і біорізноманіттю на глобальному рівні. Також, застосування або загроза застосування ЗМУ може викликати політичну нестабільність і напруженість на міжнародному рівні. Це може призвести до конфліктів, гонки озброєнь і порушення міжнародного миру і безпеки. Кожна країна, незалежно від її політичних уподобань, може стати об'єктом або жертвою таких конфліктів.

Ключові слова: зброя масового ураження, об'єкт підвищеної небезпеки, ядерна зброя, хімічна зброя, біологічна зброя, радіологічна зброя, захист, міжнародна співпраця.

The article defines the understanding of weapons of mass destruction, specifically stating that weapons of mass destruction are a category of weapons that have the potential for large-scale destruction of people, infrastructure and the environment.

The main types of weapons of mass destruction are defined and briefly described. It was emphasized that each of these types of weapons of mass destruction has its own unique risks and consequences, and the control of their proliferation and use is critical to ensuring international security and stability.

Attention is drawn to the fact that the existing control mechanisms, which are enshrined in international treaties and agreements, are often not effective enough to fully manage the risk from the use of weapons of mass destruction.

It was determined that the effectiveness of measures for proper protection against the use of weapons of mass destruction undoubtedly depends on the joint efforts and determination of the international community. Weapons of mass destruction are a serious threat to the security not only of Ukraine, but also of the whole world, so solving this problem requires a global approach and cooperation of all countries.

It is emphasized that each country must have reliable national control systems for the production, storage and transportation of materials that can be used to create WMD. This not only ensures national security, but also makes a significant contribution to global efforts to prevent the proliferation of weapons of mass destruction. A high level of control and security in this area can only be achieved through a combination of legal and technical measures.

It is concluded that weapons of mass destruction are not limited by borders or political regimes, are very important and reflect the reality of the modern world. Weapons of mass destruction, such as nuclear, chemical and biological weapons, are a threat to all countries and the entire world, regardless of their geographical location or political preferences, because WMD can cause large-scale environmental disasters with long-term consequences for the entire world. Radioactive contamination, chemical poisoning of water sources and soils, and the spread of biological agents can cause serious damage to ecosystems and biodiversity on a global scale. Also, the use or threat of use of WMD may cause political instability and tension at the international level. This can lead to conflicts, arms races and violations of international peace and security. Every country, regardless of its political preferences, can become an object or a victim of such conflicts.

Key words: weapons of mass destruction, object of increased danger, nuclear weapons, nuclear weapons, biological weapons, radiological weapons, protection, international cooperation.

Постановка проблеми. Зброя масового ураження (ЗМУ) в наш час стала об'єктом підвищеної небезпеки, викликаючи серйозні турботи як у міжнародних відносинах, так і серед науково-технічних груп та суспільства в цілому. Її потенційний вплив на безпеку, здоров'я та стабільність сучасного світу неможливо недооцінити через кілька ключових факторів.

По-перше, ЗМУ має потенціал завдати непоправної шкоди людському життю та навколишньому середовищу. Ядерна, хімічна та біологічна зброя можуть призвести до масового вбивства та серйозних порушень екологічної рівноваги, що може мати далекосяжні наслідки для майбутніх поколінь.

По-друге, розповсюдження ЗМУ створює загрозу терористичних дій. Терористичні організації можуть намагатися здійснити атаки, використовуючи ЗМУ для досягнення своїх цілей, що ставить під загрозу безпеку громадянського населення та міжнародну стабільність.

По-третє, існує загроза недержавних акторів, таких як злочинні угруповання, що можуть намагатися отримати доступ до ЗМУ через нелегальний обіг на чорному ринку. Це може зробити контроль над такими видами зброї ще складнішим та збільшити ризик непередбачуваних і небезпечних використань.

Стан опрацювання цієї проблематики. Науковою розробкою питань пов'язаних проблематикою щодо зброї масового ураження (ЗМУ) як об'єкту підвищеної небезпеки займалися такі науковці, як: С. Артем'єв, В. Андронов, В. Батлук, С. Белан, Я. Коган, С. Мохончук, Б. Тепловухов та інші.

Мета статті полягає у глибокому дослідженні проблематики зброї масового ураження (ЗМУ) як об'єкту підвищеної небезпеки. Дослідження спрямоване на розуміння різних аспектів та наслідків ЗМУ, що допоможе визначити шляхи ефективного запобігання та реагування на цю загрозу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те що в наш час ведеться активна боротьба більшості країн по ліквідації зброї масового ураження, положення залишається складним і непередбаченим. Усе більше країн мають потенційні можливості у виробництві ядерної зброї. Велике значення приїдається розробці нового виду хімічної зброї – бінарних хімічних боєприпасів. Широком фронтм ведуться дослідження з метою створення нових видів зброї масового ураження, вражаючи яких ґрунтуються на інших фізичних позиціях. Це може призвести до створення променевої, радіочастотної, інфразвукової, радіологічної і геофізичної зброї. Оскільки військова сила і насильство в деяких країнах відіграють домінуючу роль, погроза розв'язання нової війни зберігається [1, с. 4].

Розвиток ядерної енергетики і хімічної промисловості створює реальну погрозу радіоактивного і хімічного зараження великих територій навіть у мирний час. Приклади аварій на ЧАЕС і на хімічному заводі в індійському місті Бхопал тому підтвердження [1, с. 4].

Важлива роль в сучасних війнах надається зброї масового ураження (ЗМУ). Під зброєю масового ураження розуміють ядерну, хімічну та біологічну зброю, тобто таку зброю, що здатна в короткий термін наносити масові втрати живій силі й призводити до колосального руйнування.

У своєму дослідженні С. Мохончук зазначає, що зброя масового знищення – це зброя не вибіркової дії, застосування якої може заповідати смерть невизначеному колу осіб. Документи ООН до зброї масового знищення відносять таку, яка «діє шляхом вибуху чи за допомогою радіо-

оактивних матеріалів, смертоносна хімічна і бактеріологічна зброя чи будь-яка інша зброя, яка буде розроблена в майбутньому, яка має властивості атомної бомби чи іншої вищезгаданої зброї» [2, с. 218].

Електронна енциклопедія сучасної України містить визначення терміну «зброя масового ураження» – це зброя, здатна при обмеженому застосуванні сил та засобів завдати значних втрат і руйнувань на великій території. Фактори ураження цієї зброї, зазвичай, діють певний час після її використання, деморалізують війська і цивільного населення, мають тривалий психотравматичний ефект, призводять до важких генетичних й екологічних наслідків. До наявних традиційних видів зброї масового ураження належать атомна зброя, біологічна зброя, хімічна зброя, ядерна зброя [3].

Системний аналіз чинних міжнародних договорів та інших актів дає змогу виділити 3 види зброї з огляду на характер їхньої дії: 1) зброя, що робить смерть неминуною; 2) зброя, здатна завдати надмірних страждань; 3) зброя, якій властива невибіркова дія [5].

Таким чином, зброя масового ураження (ЗМУ) є категорією зброї, яка має потенціал для великого масштабу знищення людей, інфраструктури та навколишнього середовища.

Основна особливість ЗМУ полягає в її здатності викликати масові та смертельні наслідки, які виходять за межі інших видів зброї. ЗМУ є об'єктом підвищеної небезпеки через її потенційно великий масштаб руйнування, можливість ескалації конфліктів та надзвичайний вплив на людство та середовище.

На озброєнні сучасних держав перебувають три основні види зброї масового знищення: хімічна зброя; біологічна зброя; ядерна зброя [4].

Вражаючі фактори ЗМЗ завжди діють як миттєво, так і впродовж деякого часу. Вражаючі фактори ядерного вибуху – це повітряна ударна хвиля, сейсмічна хвиля, світлове випромінювання (може призвести до займання деяких легкозаймистих речовин, навіть на великих відстанях), проникаюча радіація, електромагнітний імпульс (миттєва дія), радіоактивне забруднення (діє протягом певного часу). Для хімічної зброї вражаючим фактором є дія отруйної речовини (ОР) певного виду (газоподібного, аерозольного, на поверхні предметів). Час дії ОР залежить від її виду та від метеорологічних умов. Для біологічної зброї вражаючий фактор – збудник хвороби (аерозоль, на поверхні предметів). Тривалість дії може змінюватись в залежності від збудника та зовнішніх умов від декількох годин до десятків років (природні спалахи сибірської виразки існують щонайменше десятиріччями) [4].

Зброя масового ураження гіпотетично може працювати і на інших принципах: інфразвукова зброя, радіологічна зброя, надрадіочастотна зброя, генетична зброя, геофізична зброя або тектонічна зброя, променева зброя [4].

Отже, існує багато видів зброї масового ураження, кожен з яких має свої унікальні характеристики та потенціал для серйозної загрози.

Ядерна зброя: Ядерна зброя використовує ядерні вибухи для спричинення масового знищення міст, інфраструктури та людей. Вона має потенціал викликати радіаційне зараження та серйозні екологічні наслідки на великій території.

Хімічна зброя: Хімічна зброя використовує отруйні хімічні речовини, такі як сарин, сірководень або хлор, для ураження ворожих сил та населення. Вона може спричинити масові отруєння та смертельність.

Біологічна зброя: Біологічна зброя використовує біологічні агенти, такі як віруси, бактерії або токсини, для спричинення епідемій серед ворожих військових чи цивільного населення. Вона може мати надзвичайно високу смертність та спричинити паніку серед населення.

Радіологічна зброя: Радіологічна зброя використовує радіоактивні матеріали, такі як радіоактивний ізотоп стронцію або цезію, для спричинення радіаційного зараження та отруєння. Вона може мати серйозні наслідки для здоров'я та навколишнього середовища.

Кожен з цих видів зброї масового ураження має свої унікальні ризики та наслідки, і контроль їх поширення та використання є критично важливим для забезпечення міжнародної безпеки та стабільності.

Відповідно, контроль за поширенням зброї масового ураження (ЗМУ) та її використання визначається низкою міжнародних угод, національних законів та стратегій безпеки.

На наш погляд ключовим механізмом контролю є міжнародні договори та угоди, такі як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Хімічна зброя та зброя масового знищення (ХЗМЗ), та Біологічна зброя (БЗ), які забороняють або обмежують розповсюдження та використання ЗМУ.

Також, слід зазначити, що багато країн приймають національні закони та угоди, які контролюють виробництво, зберігання, транспортування та використання ЗМУ на їхній території. Деякі міжнародні організації та угоди встановлюють механізми нагляду та перевірки для визначення дотримання договірних обмежень щодо ЗМУ.

Міжнародна співпраця в галузі безпеки, обмін інформацією та спільні стратегії є важливими для запобігання незаконного обігу ЗМУ та їхнього використання терористичними групами.

Безперечно, дипломатичні та політичні діалоги між країнами можуть допомогти зменшити напругу та сприяти зменшенню загрози використання ЗМУ.

Ці заходи спрямовані на забезпечення міжнародної безпеки та стабільності шляхом обмеження поширення та використання ЗМУ. Однак ефективність цих заходів залежить від рішучості країн дотримуватися міжнародних норм та співпрацювати в цьому питанні.

На сьогоднішній день, зазначені заходи не є ефективними, цьому є доказ війни, яка розпочалася 24 лютого 2022 року в Україні.

Україна є членом Договору про нерозповсюдження, до якого приєдналася одразу після підписання Будапештського меморандуму. Україна дотримується положень договору, адже з моменту підписання ні разу не було підозр щодо порушення статей ДНЯЗ. Україна віддана нормам міжнародного права, на відміну від Росії, яка щонайменше тричі порушувала Конвенцію про заборону хімічної зброї (Сирія, Скрипалі, Навальний) та порушила Будапештський меморандум. Чи буде довіра до країни та будь-яких домовленостей після таких прикладів? Більш того, що очікувати від держави, яка ввела до своєї конституції примат національного права над міжнародним? [9].

Україна відмовилася від ядерної зброї у 1994 році не лише тому, що на неї зазнали серйозного тиску члени світової спільноти, а й тому, що утримання своєї атомної бомби для середини 90-х здавалося непристойно дорогим задоволенням для скромної України [7, с. 45].

Таким чином, на сьогодні, занепокоєння викликає питання гіпотетичного застосування зброї масового ура-

ження і тут ситуація напружена, адже РФ вже не раз була звинувачена у її використанні – тобто ніхто не може скасовувати чергового удару таким озброєнням уже в новій кон'юктурі.

Зупинити росію та забезпечити належний захист від застосування зброї масового ураження вимагає комплексного підходу, що охоплює політичні, дипломатичні, економічні та військові заходи.

Ефективність заходів щодо належного захисту від застосування зброї масового ураження безперечно залежить від спільних зусиль та рішучості міжнародного співтовариства. Зброя масового ураження (ЗМУ) є серйозною загрозою для безпеки не лише України, а й всього світу, тому вирішення цієї проблеми вимагає глобального підходу та співпраці всіх країн. Тому, можемо визначити кілька ключових моментів, що підтверджують цю тезу:

Спільний характер загрози: ЗМУ не розрізняють кордонів чи політичних режимів. Вони можуть застосовуватися будь-якою країною або терористичною групою, що становить загрозу для всіх нас.

Потенційна ескалація конфліктів: Використання ЗМУ може призвести до серйозної ескалації конфліктів та масового порушення прав людини. Тому розв'язання проблеми ЗМУ вимагає спільних зусиль для запобігання конфліктам та забезпечення миру та стабільності.

Міжнародні механізми контролю: Існують міжнародні угоди та організації, які спрямовані на контроль за поширенням та використанням ЗМУ. Їх ефективне функціонування потребує співпраці та рішучості усіх країн.

Забезпечення дотримання міжнародного права: Для ефективного захисту від ЗМУ необхідно дотримання міжнародного права та гуманітарних норм. Це вимагає спільних зусиль для створення ефективних механізмів протидії порушенням прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Висновок. Таким чином, зброя масового ураження становить одну з найбільших загроз, що не обмежується кордонами чи політичними режимами; вона стає викликом для всіх націй та громадянського населення. Україна, як і багато інших країн, зіткнулася з цією проблемою внаслідок геополітичних конфліктів, але зброя масового ураження може стати причиною кризи на світовому рівні. Отже, вирішення цієї проблеми вимагає глобального підходу та співпраці всіх країн.

По-перше, глобальний підхід полягає у визнанні всіма країнами, що ЗМУ становить загрозу для міжнародної стабільності та безпеки. Потрібно спільне розуміння та визнання необхідності дій для запобігання поширенню, розробці та використанню цієї небезпеки.

По-друге, співпраця всіх країн є вирішальною для ефективного контролю над ЗМУ. Це означає обмін інформацією, спільні розвідувальні дії, укладення та дотримання міжнародних договорів та угод щодо контролю за ЗМУ.

По-третє, необхідна міжнародна підтримка та координація у розробці та реалізації стратегій протидії ЗМУ. Міжнародні організації, такі як ООН та Міжнародне агентство з атомної енергії, можуть відігравати ключову роль у цьому процесі.

Загалом, лише шляхом спільних зусиль всіх країн можна досягти значного прогресу у боротьбі з загрозою ЗМУ. Тільки через глобальний підхід та співпрацю всіх націй можна забезпечити міжнародну стабільність та безпеку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теплоухов Б.П. Навчальний посібник «Зброя масового ураження та захист від неї». К.ВІКНУ, 2008. 100 с.
2. Мохончук С.М. Зброя масового знищення як предмет злочину, передбаченого ст. ст. 439, 440 Кримінального кодексу України. Університетські наукові записки. 2006. № 2 (18). С. 218–223.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-16563> (дата звернення 12.05.2024 р.).
4. Зброя масового ураження. URL: <https://warriors.fandom.com/uk/wiki>. (дата звернення 12.05.2024 р.).
5. Самойленко С.А., Голованова В.І. Поняття та види зброї масового знищення у міжнародному праві. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 175–183.
6. DW. Зеленский: Путин может применить тактическое ядерное оружие. 2022. URL: <https://www.dw.com/ru/zelenskijputin-mozhet-primenit-takticheskoejadernoe-oruzhie/a-61492415>(дата звернення 12.05.2024 р.).
7. Коган Я. В. Зброя масового ураження – маніпулювання чи реальна загроза у російсько-українській війні? *Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців*. 2022. Вип. 6. С. 44-47.